

РОЗДІЛ 1

Дзвони церкви Сан-Сальваторе перебили роздуми Йозефа Броєра¹. Він видобув із кишені жилета масивний золотий годинник. Дев'ята ранку. Броєр знову перечитав облямовану сріблом невеличку листівку, яку одержав учора.

21 жовтня 1882 року

Докторе Броєр, мушу зустрітися з Вами в невідкладній справі. Майбутнє німецької філософії висить на волоску.

Зустріньмося завтра о дев'ятій ранку в кафе «Сорренто».

Лу Саломе²

Зухвала записка! Віддавна до нього не зверталися так нахабно. Доктор не знає жодної Лу Саломе. Конверта не заадресовано. Неможливо відповісти цій особі, що йому незручно зустрічатись о дев'ятій, що фрау Броєр не подобається снідати на самоті, що доктор Броєр у відпустці й зовсім не цікавиться «невідкладною справою»... бо ж приїхав до Венеції саме для того, щоб утекти від усіляких невідкладних справ.

¹ Йозеф Броєр (1842—1925) — австрійський лікар і педагог, засновник (разом із Зігмундом Фройдом) катартичного методу в психотерапії і психоаналізу. (*Тут і далі прим. перекл.*)

² Лу Андреас-Саломе (1861—1937) — німецька письменниця, філософ і психоаналітик. Народилася й виросла в Петербурзі. Підтримувала дружні й близькі стосунки з багатьма відомими людьми — Паулем Ре, Фрідріхом Ніцше, Георгом Ледебуром, Франком Ведекіндом, Райнером Марією Рільке, Зігмундом Фройдом та іншими. Дружина Фрідріха Карла Андреаса.

Але о дев'ятій ранку він уже сидів у кафе «Сорренто» і придивлявся до облич, цікавий дізнатися, котре з них належить цій нахабній Лу Саломе.

— Ще кави, пане?

Броєр кивнув офіціантові — тринадцяти- чи чотирнадцятилітньому підліткові з вологим, гладко зачесаним назад чорним волоссям. Скільки ж це часу проминуло в мріях? Доктор знову глянув на годинника. Змарновано ще десять хвилин життя. І на що змарновано? Як завжди, на мрії про БERTУ¹, красуню БERTУ, його пацієнтку упродовж останніх двох років. Згадався їй дразливий голос: «Докторе Броєр, чому ви так боїтеся мене?» Згадалася БERTИНА відповідь на відмову Броєра лікувати її: «Я почекаю. Ви назавжди стали моїм єдиним чоловіком у житті».

Подумки доктор grimнув на самого себе: «Припини, ради Бога! Припини думати! Розплющ очі! Подивися! Дай доступ дійсності!»

Броєр підніс чашку, всотуючи аромат міцної кави й дихаючи на повні груди прохолодним жовтневим повітрям Венеції. Повернувши голову, він розглянувся. За іншими столами кафе «Сорренто» снідали чоловіки й жінки, переважно туристи в літах. Деякі тримали в одній руці газету, а в другій — чашку кави. Ген поза столами ширяли й стрімко опали сизі хмари голубів. Тихі води Г'ранд-каналу мерехтіли віддзеркаленням чудових палаців, вишикуваних обабіч каналу; гладінь хвилювала тільки гондола, що пливла вздовж берега. Інші гондоли досі спали, пришвартовані до перекошених стовпів, що випиналися з води, неначе списи, навмання кинуті якоюсь гігантською рукою.

¹ БERTА Паппенгайм (1859—1936) — австрійська громадська діячка, феміністка, засновниця Юдейського союзу жінок. Відома як пацієнтка Йозефа Броєра та Зігмунда Фрейда.

«Ото ж бо, розглянься навкруги, дурню! — мовив сам собі Броєр. — З усього світу приїжджають люди, щоб побачити Венецію. Не хочуть помирати без благословення цією красою. Скільки я згайнував у житті, — роздумував він, — тільки через те, що не дивився? Або ж дивився, але не бачив?»

Учора він пустився в самотню прогулянку на острові Мурано й за годину нічого не побачив, не зауважив. Жодного зображення не передалося від сітківки до кори головного мозку. Всю увагу поглинали думки про БERTУ: про її приворожливу усмішку, закоханість у погляді, тепло довірливого тіла й прискорений подих, коли Броєр оглядав чи масажував її. Такі картини мали силу й жили самі собою. Як тільки Броєр губив пильність, вони зразу ж заповняли весь розум і узурпували владу над уявою. «Невже така доля мені випала? — думав він. — Невже мені судилося бути тільки сценою, на якій нескінченно грають драму спогади про БERTУ?»

Хтось звівся з-за сусіднього стола. Пронизливий скрегіт металевого стільця по цеглі розбуркав доктора, і той знову став шукати поглядом Лу Саломе.

Ось вона! Жінка, що пройшла вулицею Ріва дель Карбон і входить у кафе. Тільки вона могла написати цю записку, ця красуня, висока і струнка, закутана в хутро, яка зараз гордовито йде до Броєра через лабіринт щільно поставлених столів. Зблизька видно, що вона молода, чи не молодша, ніж БERTА, може, й школярка. Але цей владний вигляд — щось надзвичайне! З ним вона далеко піде!

Анітрохи не вагаючись, Лу Саломе йде до нього. Звідки така певність, що це він? Ліва Броєрова рука швиденько погладдила рудувату бороду й струсила крихти сніданкової булочки. Права рука обсмикнула полу чорного піджака, щоб не морщився комір. Не дійшовши кілька кроків, дівчина зупинилася на мить і сміло подивилася докторові у вічі.

Раптом Броєрів мозок припинив пустословити. Щоб дивитися й бачити, вже не треба зосереджуватися. Тепер сітківка й кора ідеально співпрацюють, дозволяючи образу Лу Саломе вільно проникати у свідомість. Це жінка незвичайної вроди: великий лоб, міцне різьблене підборіддя, яскраві блакитні очі, повні чуттєві вуста й недбало зібране в сентиментальний високий вузол сріблясто-біляве волосся, що відкриває вуха та довгу делікатну шию. Особливо приємно було побачити пасма, що ухилилися від вузла-збирача й нерозважливо розкинулися на всі боки.

Ступивши ще три кроки, жінка опинилася біля лікаревого стола.

— Докторе Броєр, я Лу Саломе. Чи можна? — вказала вона рукою на стілець і сіла так швидко, що Броєр не встиг належно привітати гостю — звестися, вклонитися, поцілувати руку й витягти стільця.

— Офіціанте! Офіціанте! — лунко клацнув пальцями Броєр. — Кава для пані. *Cafe latte*⁴¹? — глянув він на фройляйн Саломе.

Вона кивнула і, дарма що ранковий холод, скинула хутро.

— Так, *cafe latte*.

Якусь мить Броєр і його гостя сиділи мовчки. Тоді Лу Саломе, подивившись йому у вічі, заговорила:

— Мій приятель впав у розпач. Боюся, що найближчим часом він уб'є самого себе. Це стало б мені великою втра-тою й тяжкою особистою трагедією, адже я певною мірою відповідаю за нього. Зрештою, я могла б пережити й подолати лихо. Але, — нахилившись до співрозмовника, вона перейшла на м'якший тон, — такої втрати зазнала б далеко не тільки я: смерть цієї людини обернулася б важкими

¹ Кава з молоком (*італ.*).

наслідками — для вас, для європейської культури, для всіх нас. Повірте мені.

— Безсумнівно, ви перебільшуєте, фройляйн, — почав був Броєр, але йому урвалася мова. Те, що могло видатися підлітковим перебільшенням в устах будь-якої молоді жінки, звучало тут зовсім інакше й сприймалося всерйоз. Годі встати перед її щирістю й потоком переконливої мови. — Хто він, цей ваш приятель? Чи знаю я його?

— Ще ні! Але з часом ми всі його знатимемо. Це Фрідріх Ніцше. Напевно, ось цей лист від Ріхарда Вагнера¹ до професора Ніцше послужить рекомендацією. — Вона вийняла листа з сумочки, розгорнула й простягла Броєрові. — Передусім мушу сказати: Ніцше не знає, що я тут і що цей лист у мене.

Почувши останню фразу фройляйн Саломе, Броєр завагався. Чи годиться мені читати? Таж професор Ніцше не знає, що вона показує мені це послання. Навіть не здогадується, що воно в руках Саломе! Як вона запопала цього листа? Позичила? Вкрала?

Броєр пишався багатьма своїми рисами. Він був вірний і щедрий. Його винахідливість у діагностуванні стала легендою: у Відні Броєр був особистим лікарем великих науковців, митців і філософів, як-от Брамс², Брюке³ та Brentano⁴. У свої

¹ Особисті стосунки Ріхарда Вагнера (1813—1883) і Фрідріха Ніцше почалися 1869 року й спершу були дуже теплі, та з 1872-го помітно охололи. У 1888-му Ніцше написав критичне есе «Ніцше *contra* Вагнер», у якому ствердив, що 1876 року звільнився від впливу цього визначного німецького композитора.

² Йоганнес Брамс (1833—1897) — видатний німецький композитор, піаніст і диригент.

³ Ернст фон Брюке (1819—1892) — німецький лікар і фізіолог. Курс його університетських лекцій відвідував Зігмунд Фройд.

⁴ Франц Brentano (1838—1917) — австрійський філософ і психолог, предтеча феноменології.

сорок доктор прославився на всю Європу, й видатні люди Заходу подорожували здалеку, щоб проконсультуватися з ним. А найбільше він пишався своєю порядністю: ні разу житті не вчинив чогось ганебного. Броєру довелося б відповісти хіба що за свої плотські помисли про БERTУ, які по праву мали б адресуватися дружині Матільді.

Тож він вагався, брати чи не брати листа з простягнутої руки. Щоправда, недовго. Ще один погляд на кришталевоблакитні очі — й доктор узяв. Датований 10 січня 1882 року лист починався звертанням «Мій друже Фрідріху...» Кілька абзаців обведено.

Ви дали світові незрівнянну працю. Ваша книга характерна тою довершеною переконаністю, що свідчить про глибоку оригінальність. Як же інакше ми з жінкою змогли б досягти найпалкіше прагнення в нашому житті? Праглося, щоб якогось дня до нас прийшов хтось ззовні й цілковито заволодів нашими серцями та душами! Кожен із нас прочитав Вашу книгу двічі — спершу за дня мовчки, а тоді ввечері вголос. Ми мало не б'ємося за єдиний її примірник і шкодуємо, що обіцяний другий ще не надійшов.

Та Ви ж недужий! Невже у Вас ще й опустилися руки? Якщо це так, то як радо я зробив би щось, аби тільки розвіяти Вашу пригніченість! З чого мені розпочати? Я не можу нічого іншого вдіяти, крім як розсипати Вам щирю похвали.

Прийміть моє послання принаймні по-дружньому, навіть якщо воно й не задовольнить Вас.

З найкращими побажаннями, Ваш Ріхард Вагнер

Ріхард Вагнер! Броєра це вразило — попри всю його віденську світськість, попри всі знайомства запанібрата з великими

сучасниками. Лист, і то який, написаний рукою маестро! Однак доктор швидко опанувався.

— Дуже цікаво, моя любя фройляйн. А тепер скажіть, будь ласка, що саме я міг би для вас зробити.

Знову нахилившись, Лу Саломе легко поклала свою обтиснену рукавичкою руку на Броєрову.

— Ніцше хворий, дуже хворий. Він потребує вашої допомоги.

— У чому ж полягає ця хвороба? Які її симптоми?

Розхвилювавшись від дотику жіночої долоні, Броєр був радий опинитись у своїй стихії.

— Біль голови. Передусім нестерпний біль голови. І тривалі напади нудоти. І загроза сліпоти — поступово погіршується зір. І клопіт зі шлунком — буває, хворий кілька днів не може їсти. І безсоння — ніякі ліки не зараджують, тому він заживає небезпечні дози морфію. І запаморочення — іноді в нього кілька днів триває морська хвороба на суходолі.

Довгий перелік симптомів не став ні новизною, ні звабою для Броєра, який зазвичай приймав двадцять п'ять — тридцять пацієнтів щодня й приїхав до Венеції саме для того, щоб перепочити від такого режиму. Проте Лу Саломе так наполягала, що хоч-не-хоч, а довелось уважно слухати.

— На ваше прохання, шановна пані, я відповім ствердно. Звичайно ж, я огляну вашого приятеля. Це само собою. Зрештою, я ж лікар. Але, будь ласка, дозвольте мені поставити запитання. Чому ви з приятелем не вийшли на мене навпростець? Чому б не надіслати до мого віденського кабінету запит про візит?

Сказавши це, Броєр розглянувся за офіціантом, щоб оплатити рахунок. На думку спало: як зрадіє Матільда, що чоловік так рано повернувся до готелю.

Але цієї зухвалої жінки годі спекатися.

— Докторе Броєр, ще кілька хвилин, будь ласка. Я ж не перебільшую, кажучи про серйозність стану Ніцше й глибину його відчаю.

— Я не сумніваюся в цьому. Але питаю ще раз, фройляйн Саломе: чому гер Ніцше не прийшов на консультацію до мене у Відні? Чому не відвідав медика тут, в Італії? Де він мешкає? Ви хочете, щоб я дав скерування до лікаря в місті, де проживає гер Ніцше? А чому ви звернулися до мене? Якщо вже на те пішло, то звідки ви дізналися, що я у Венеції? І те, що я люблю оперу й захоплююся Вагнером?

Незворушна Лу Саломе усміхалася, коли Броєр обстрілював її питаннями. Поки тривав обстріл, ця усмішка ставала пустотливою.

— Фройляйн, ви усміхаєтеся так, ніби знаєте щось потаємне. Як гадаю, ви з тих юних дам, що люблять таємниці!

— Ви так багато питаєте, докторе Броєр... Дивна річ — ми розмовляємо лише кілька хвилин, а постало стільки не легких питань. Звичайно, це свідчить на користь майбутніх розмов. Дозвольте мені докладніше розповісти про нашого пацієнта.

Нашого пацієнта! Броєра вкотре здивувала зухвалість Лу Саломе, а та почала розповідати:

— На Ніцше вичерпалися медичні можливості Німеччини, Швейцарії й Італії. Жоден лікар не зміг визначити, на що він занедужав, і полегшити перебіг недуги. Він сказав мені, що за останні два роки відвідав двадцятьох чотирьох найкращих медиків у Європі. Він залишив своє житло, покинув друзів і відмовився від професури в університеті. Ніцше став мандрівником у пошуках терпимого клімату, в пошуках хоча б дня-двох без болю.

Молода жінка змовкла й відпила кави, не зводячи очей зі співрозмовника.

— Фройляйн, у своїй практиці я часто консультиую пацієнтів, стан здоров'я яких незвичайний і загадковий. Скажу вам відверто: у мене в запасі немає чудес. За таких передумов, як сліпота, біль голови, запаморочення, гастрит, слабкість, безсоння, коли вже нічого не дали консультації в багатьох видатних фахівців, навряд чи я зможу зробити щось більше, ніж стати його двадцять п'ятим чудовим лікарем за ці останні двадцять чотири місяці.

Броєр відкинувся на спинку стільця, вийняв сигару й закурих. Випустивши тонкий струмінчик блакитного диму, він почекав, поки повітря очиститься, а тоді повів далі:

— Однак я таки пропоную оглянути гера професора Ніцше в моєму кабінеті. Але цілком можливо, що медичній науці 1882 року не до снаги з'ясувати причину його хвороби, нібито невіддатливої лікуванню, й визначити спосіб самого лікування. Напевно, ваш приятель народився десь на одне покоління раніше, ніж належало б.

— На покоління раніше! — засміялася вона. — Прозорливе зауваження, докторе Броєр. Як часто я чула від Ніцше ось цю фразу! Тепер я певна, що ви саме той лікар, який йому потрібен.

Хоча Броєр уже налаштувався піти собі, хоча йому раз у раз ввижалася Матільда, що вже одяглася й нетерпляче походжає в готельному номері, та він зацікавився й одразу ж спитав:

— Це ж чому?

— Він часто характеризує себе як «посмертного філософа» — філософа, для якого ще не дозрів світ. До речі, книжка, яку він задумав написати, має починатися з цієї теми: повен мудрості пророк Заратустра вирішив просвітити людей. Але ніхто не розуміє його слів. Люди не дозріли для нього, і мудрець, зрозумівши, що він прийшов занадто рано, повертається до свого усамітнення.

— Фройляйн, ви заінтригували мене — великого любителя філософії. Але сьогодні в мене обмаль часу, а я ще не почув прямої відповіді на питання про те, чому ваш приятель не проконсультувався зі мною у Відні.

— Докторе Броєр, — глянула йому у вічі Лу Саломе, — пробачте мені цю невизначеність. Мабуть, я зайве напускаю туману. Мені завжди хотілося насолоджуватися товариством великих умів... Мабуть, тому що потребую зразків для свого розвитку, а може, мені просто подобається їх колекціонувати. І я добре знаю, що в мене є привілей — спілкуватися з такою глибокою й великою людиною, як ви.

Броєр почервонів і відчув це. Відвів очі, не витримуючи пильного погляду Лу Саломе, а вона своє знала.

— Хочу сказати, я таки провинилася в тому, що напускаю туману. Але це тільки для того, щоб довше побути разом із вами.

— Може, ще чашку кави, фройляйн? — Броєр дав знак офіціантові. — І цих чудних сніданкових булочок. Чи задумувалися ви над різницею між німецькою та італійською випічкою? Дозвольте мені описати свою теорію узгодженості між хлібом і національним характером.

Отож Броєр уже не поспішав до Матільди. Неквапно снідаючи з Лу Саломе, він розмірковував про іронію ситуації. Дивна річ — приїхав до Венеції залікувати сердечну рану, що її завдала одна красуня, а зараз сидить віч-на-віч із іншою, ще гарнішою. І відчутно, що вперше за стільки місяців розум звільнився від одержимості Бертою.

«Напевно, — роздумував він, — для мене ще є надія. Мабуть, зможу використати цю жінку, щоб витіснити з голови всі помисли про БERTУ. Чи не відкрив я психологічний еквівалент фармакологічної замісної терапії? Легкий наркотик на зразок

валеріани може замінити небезпечніший, як-от морфій. Подібно й заміна Берти на Лу Саломе може виявитися вдалою! Адже ось ця жінка більшою мірою витончена й довершена. Берта — як би це висловити? — сексуально не визріла жінка, яка так і не реалізувала себе саму. Це дитина, що незграбно обертається в жіночому тілі».

А проте Броєр усвідомлював, що Берта приваблювала його саме своєю сексуальною невинністю. Обидві жінки збуджували доктора — від думок про них у крижі напливало тремке тепло. Обидві вони й відлякували його: кожна по-своєму небезпечна. Оця Лу Саломе відстрашувала своєю силою й тим, що вона могла б заподіяти Броєру. Берта відстрашувала своєю покірністю й тим, що Броєр міг би заподіяти цій дівчині. Доктор затремтів, коли на думку спало, як він ризикував із Бертою, як близько був до того, щоб зламати найважливіше правило медичної етики й зруйнувати самого себе, власну родину, все своє життя.

Тим часом лікар так заглибився в розмову й так зачарувався молодого компаньйонкою у сніданні, що зрештою не він, а таки вона повернулася до мови про хворобу Ніцше, зокрема до Броєрового зауваження про дива медицини.

— Мені двадцять один рік, докторе Броєр, і я відкинула віру в чудеса. Розумію, що невдача двадцяти чотирьох чудових медиків означає тільки те, що ми досягли межі сучасної медичної науки. Зрозумійте мене правильно! У мене немає ілюзій, що ви можете поліпшити стан здоров'я Ніцше. Я звернулася до вас по допомогу з іншої причини.

Відставивши чашку, Броєр очистив вуса й бороду серветкою.

— Вибачте, фройляйн, тепер я справді заплутався. Ви почали — хіба ні? — з того, що хочете моєї допомоги, бо ваш приятель дуже хворий.

— Ні, докторе Броєр. Я сказала, що мій друг у відчай й може накласти на себе руки. Я прошу вас зцілити не тіло професора Ніцше, а відчай.

— Але ж, фройляйн, якщо ваш приятель впадає в розпач через своє здоров'я, а я не маю відповідних терапевтичних засобів лікування, то що тут вдієш? Я не можу допомогти пацієнтові з хворою душею.

Броєр зауважив, як кивнула Лу Саломе на знак того, що розпізнала слова Макбетового¹ лікаря, й повів далі:

— Фройляйн Саломе, немає ліків проти розпачу, жоден лікар не зцілить душі. Нічим тут не зараджу, хіба що порекомендую поїхати на один із цілої низки чудових курортів з мінеральними водами в Австрії чи Італії. Або ж, можливо, поговорити зі священником чи ще з кимсь, хто тямить у релігії, з родичем чи добрим другом.

— Докторе Броєр, я знаю, що ви здатні на більше. Маю шпигуна. Це мій брат Женя, студент медицини. На початку цього року він відвідував вашу віденську клініку.

Женя Саломе! Броєр намагався пригадати це ім'я та призвище. Там було дуже багато студентів.

— Від нього я дізналася, що ви любите твори Вагнера й що цього тижня відпочиватимете у венеційському готелі «Амальфі». Брат описав мені ваш вигляд. Та найважливіше, що я від нього дізналася, — це те, що ви справді зцілюєте людей від розпачу. Минулого літа він побував на неофіційній конференції, де ви описали ваш спосіб лікування молодії жінки, званої Анна О., яка впала у відчай. Ви застосували новий метод — «оздоровлення словом». Ця терапія ґрунтується

¹ У Шекспіровій трагедії «Макбет» (дія п'ята, сцена перша) королівський лікар каже про леді Макбет: «А хворі душі хоч глухий подушці // Відкритись прагнуть. // Їй — духівника, // Не лікаря потрібно». (Переклад Бориса Тена.)

на з'ясуванні причини, на розгадуванні заплутаних психічних асоціацій. Женья каже, що ви єдиний медик на всю Європу, який може запропонувати справжнє психологічне лікування.

Анна О.! Від цього імені Броєр здригнувся й пролив каву, підносячи чашку до губ. Сподіваючись, що фройляйн Саломе не помітила цього, він витер руку серветкою. Анна О., Анна О.! Неймовірно! Куди не поверни, всюди наткнешся на Анну О. — секретне, кодове ім'я Берти Паппенгайм. Скрупульозно обачливий, Броєр ніколи не називав справжніх імен своїх пацієнтів, коли разом зі студентами обговорював випадки хвороб. Натомість вдавався до псевдонімів — змінених на попередні букви в алфавіті ініціалів. Таким чином Б. П. у Берти Паппенгайм перетворилося на А. О., або Анну О.

— Женья був під сильним враженням від вас, докторе Броєр. Описуючи вашу навчальну конференцію та лікування Анни О., він сказав, що удостоївся честі стояти в сьайві генія. А Женья ж то не вразливий хлопець. Я ніколи не чула від нього таких слів. Ось тоді я вирішила, що мушу колись та й зустрітись, заізнатись з вами, а може, й навчатись у вас. Але оте моє «колись» стало невідкладним, коли за останні два місяці погіршився стан Ніцше.

Броєр озирнувся. Багато хто з відвідувачів уже поспідав і пішов собі, а він досі сидів, цілком відособившись від Берти й розмовляючи з дивовижною жінкою, що завдяки Берті увійшла в його життя. Броєра пройняв холодний дріж. Невже ніде не вдасться сховатися від Берти?

— Фройляйн... — відкашлявшись, Броєр змусив себе аргументувати. — Ваш брат описав поодинокий випадок, у якому я застосував суто експериментальну методику. Немає підстав вважати, що ця особлива методика допоможе вашому приятелю. Фактично є всі підстави вважати, що не допоможе.

— Це ж чому, докторе Броєр?

— На жаль, нема часу на докладну відповідь. Наразі заважу, що в Анни О. й вашого приятеля зовсім різні недуги. Вона хворіла на істерію й потерпала від певних симптомів втрати дієздатності. Їх, мабуть, описав вам брат. Мій метод полягав у систематичному усуненні кожного з них. Загіпнотизувавши пацієнтку, я допомагав їй пригадати забуту психічну травму, що спричинила той чи інший симптом. Як тільки вдавалося знайти конкретну причину, він зникав.

— Припустімо, докторе Броєр, що ми вважаємо відчай симптомом. Чи не могли б ви впливати на нього в такий самий спосіб?

— Відчай — це не медичний симптом, фройляйн. Це щось невиразне й невизначене. Кожен із виявів хвороби Анни О. стосувався певної частини тіла; причиною кожного став спалах інтрацеребрального збудження на нервовому ґрунті. Судячи з вашого опису, відчай гера Ніцше стосується тільки мислення. Немає методів лікування людини в такому стані.

Уперше за весь час Лу Саломе завагалася.

— Але ж, докторе Броєр, — вона знову поклатла долоню на його руку, — перед тим як ви почали працювати з Анною О., взагалі не було психотерапевтичного лікування істерії. Як знаю, медики застосовували тільки купелі й ці жахливі електричні удари. Я цілком певна, що ви — і, мабуть, тільки ви — змогли б розробити новий підхід до хвороби Ніцше.

І тут доктор зауважив, котра година. Треба повертатися до Матільди.

— Фройляйн, я зроблю все можливе, щоб допомогти вашому приятелеві. Дозвольте вручити вам мою візитівку. Зустрінуся з вашим другом у Відні.

Лу Саломе кинула оком на картку, перш ніж покласти її в гаманець.

— Докторе Броєр, боюся, що це не така проста річ. Ніцше, так би мовити, не належить до пацієнтів, ладних допомогти лікареві. Правду кажучи, він і не знає, що я тут розмовляю з вами. Він дуже замкнутий, гордий і ніколи не признається в тому, що потребує допомоги.

— Але ви кажете, що він відкрито говорить про самогубство.

— У кожній розмові, у кожному листі. Але не просить допомогти. Якби він знав про нашу розмову, то ніколи б не пробачив мені і — я певна цього — відмовився б проконсультуватися з вами. Навіть якби мені якось вдалося намовити Ніцше зробити це, то на консультації він обмежився б своїм тілесним нездужанням. Ніколи й нізачо не став би просити вас полегшити його відчай. У нього глибоке переконання про слабкість і силу.

Прикро вражений Броєр уже нетерпеливився.

— Отже, фройляйн, драма ускладнюється. Хочете, щоб я зустрівся з таким собі професором Ніцше, якого ви вважаєте одним із найбільших мислителів сучасності, аби переконати його, що життя — чи принаймні його життя — варте того, щоб жити. І на додачу я маю діяти так, щоб наш філософ ні про що не здогадався.

Лу Саломе кивнула, глибоко зітхнула й відкинулася на спинку стільця.

— Але як це здійснити? — спитав сам себе Броєр і зразу ж відповів: — По-перше, вилікувати від розпачу — це вже недосяжна мета, як на медичну науку. А по-друге — умова, щоб пацієнта лікувати потайки, переправляє нашу справу до сфери фантастики. Може, є й інші перешкоди, про які ви ще не сказали? Може, професор Ніцше говорить тільки санскритом або ж відмовляється покинути свою відлюдну оселю в Тибеті?

Броєр почувався пустотливо, але, помітивши, що Лу Саломе задумалася, швидко опанувався.

— Серйозно, фройляйн Саломе. Як мені це зробити?

— Ось бачите, докторе Броєр! Тепер ви розумієте, чому я розшукувала саме вас, а не когось менш знаного!

Дзвони церкви Сан-Сальваторе бемкнули годину. Десята. На цей час Матільда вже тривожиться. Ех, якби не вона... Броєр знову дав знак офіціантові. Чекаючи на рахунок, Лу Саломе виголосила незвичайне запрошення:

— Докторе Броєр, чи не завітали б ви завтра до мене на сніданок? Я вже сказала раніше, що якимсь мірою відповідаю за відчай професора Ніцше. Мушу багато чого ще вам сказати.

— На жаль, завтра я не зможу. Не щодня вродлива жінка запрошує мене на сніданок, але мушу вам відмовити, фройляйн. Я приїхав сюди з дружиною, і дуже небажано знову покинути її саму.

— Якщо так, то запропоную інший план. Я пообіцяла братові навідати його в цьому місяці. Справді, до останнього часу я мала намір поїхати туди з професором Ніцше. Коли буду у Відні, тоді, з вашого дозволу, повідомлю вам додаткові дані. А тим часом я спробую вмовити професора Ніцше, щоб проконсультувався з вами про погіршення його фізичного стану.

Разом вони вийшли з кафе. Лише кілька відвідувачів засиділося там, коли офіціанти прибирали зі столів. Броєр уже ладен був розпрощатися, але Лу Саломе взяла його попід руку й пішла поруч.

— Докторе Броєр, ця година проминула дуже вже швидко. Я жадібна й хочу забрати у вас більше часу. Чи можна мені пройтися з вами до готелю?

Ці слова вразили Броєра суто чоловічою сміливістю, а проте з її вуст вони звучали доречно й невимушено — саме

так, по-природному, люди мали б говорити й жити. Якщо Лу Саломе подобається чоловіче товариство, то чому б їй не взяти доктора попід руку й не спитати дозволу пройтися разом? Але котра з-поміж його знайомих жінок ось так висловилася б? Ця жінка зовсім іншого покрою. Вона вільна!

— Ніколи мені не було так жаль відмовлятися від запрошення, — відповів Броєр, притиснувши до себе її руку, — але мені час повернутись, і то самому. Моя віддана серцем дружина, нині занепокоєна, чекатиме біля вікна, і мій обов'язок — це зважати на її почуття.

— Звичайно ж, але... — Лу Саломе вивільнила руку й стояла віч-на-віч із доктором, замкнена в собі, по-чоловічому сильна. — Але, як на мене, слово «обов'язок» дуже важке й гнітюче. Я звела число своїх обов'язків до одного — завжди берегти власну свободу. Шлюб і його оточення у вигляді володіння та ревнощів поневолюють дух. Вони ніколи не запанують наді мною. Сподіваюся, докторе Броєр, що настане час, коли ні чоловіки, ні жінки не тиранізуватимуть одні одних своєю слабкістю. — Вона відвернулася, цілком певна, що повернеться. — *Auf Wiedersehen*¹. До нашої наступної зустрічі — у Відні.

¹ До побачення (нім.).